

שבת קודש

בראשית
בסימנא טבא

שבת מברכין

מפטיירים:

"מחר חודש" (שמואל א' כ' יח')

פרסומים תורניים
בהלכה, הגות, אגדה ופרשת שבוע
ע"ש ששון בן שמחה לבית בוחניק ז"ל

שם ומלכות בברכות ועניית אמן עפ"י שו"ע סימן ריד' ורטו' ופוסקים אזורנים

הקדמה

במסכת ברכות מ: מובא אמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה ורבי יוחנן אמר כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה. כתב הטור כי ור"י נסתפק אם הלכה כר' יוחנן, על פי הכלל - רב ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן (ביצה ד.) או כהלכה כרב מפני שאביי אמר - כוותיה דרב מסתברא. ונפקא מינה שאם דילג מלכות והזכיר השם שלא יחזור ויברך שמה הלכה כרב. אבל רבינו האי פסק כר' יוחנן כתבו עוד התוספות שלרבי יוחנן אפילו לא דילג אלא תיבת "העולם" בלבד צריך לחזור ולברך מפני ש "מלך" לבד אינו מלכות. וכתב הרא"ש שברכה ראשונה של שמונה עשרה כיון שיש בה "האל הגדול" הרי זה נחשב כמו מלכות ויש אומרים לפי שאומר "אלוקי אברהם" הרי זה נחשב כמלכות לפי שעדיין לא המליכוהו עליהם העולם עד שבא אברהם אבינו. ברכה אחת מעין שבע אעפ"י שאין בה מלכות "האל הקדוש שאין כמוהו" נחשב אמירת מלכות. וכן כתבו התוספות. וברכת "אלוקי נשמה" לפי דעת האומרים שאינה ברכה הסמוכה לברכת אשר יצר ואין בה מלכות, נראה שכיון שמזכיר בה שהקב"ה בורא הנשמות ונופחן בגופות ואחר כך נוטלן מהם ואחר כך מחזירן להם אין לך הזכרת מלכות גדולה מזו. הרוקח כתב בסימן שסג' - בכל הברכות שהם הודאות להקב"ה יש בהם הזכרת השם ומלכות אבל בתפילת שמונה עשרה שאינה הודאה על שם הנאה ומצווה אלא על תביעת צרכיו של אדם ולעולם יסדיר אדם שבחו של הקב"ה ואחר כך יתפלל (ברכות לב.) הילכך לא תיקנו בה מלכות. כתב הרמב"ם בפרק א' מהלכות ברכות הלכה ה' - כל ברכה שאין בה הזכרת השם ומלכות אינה ברכה. וכן פסק הר"ף דף כח: גם כן וכוון ששניהם מסכימים לדעת אחת כך נוקטים.

פרטי הלכות

- א. כל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות, אינה ברכה. (מרן בשו"ע) הלכה זו היא הן לגבי ברכת הנהנין והן לגבי ברכת המצוות ובין בברכה ארוכה שיש בה פתיחה וחתימה ובין שאין בה אלא פתיחה בלבד חוץ מברכה הסמוכה לחברתה שהיא נמשכת לברכה הקודמת לה שיש בתחילתה שם ומלכות. (משנה ברורה)
- ב. אם דילג שם או מלכות, יחזור ויברך, ואפילו לא דילג אלא רק את תיבת העולם, צריך לחזור ולברך, מפני ש "מלך" לבד אינה מלכות. (מרן בשו"ע) בין לעניין פתיחת הברכה שיש בה שם ומלכות ובין לעניין ברכה שיש בה חתימה אם דילג השם בחתימה הרי זה כאילו לא חתם כלל וצריך לחזור. (משנה ברורה) יש חולקים על דברי מרן שאם לא אמר העולם חוזר, וספק ברכות להקל. (ילקוט יוסף ג')
- ג. אם דילג תיבת "אתה" אינו מעכב ובדיעבד יצא, וכן אם אמר אזכרה אחת כגון "אדני" או "אלוקיני" יצא. (משנה ברורה)
- ד. מה שאנו רואים שבברכות שתפלת שמונה עשרה לא תקנו מלכות תירץ הבית יוסף בשם הרא"ש שהיות ובברכה ראשונה אומרים "האל הגדול" הרי זה נחשב כמו מלכות וכל שאר הברכות נגדרות אחרי הברכה הראשונה. (משנה ברורה)

הקדמה

במסכת ברכות מה: מובא: תני חדא העונה אמן אחר ברכתיו הרי זה משובח ותניא איך הרי זה מגונה לא קשיא הא בבונה ירושלים הא בשאר ברכות. יש מפרשים שזה דווקא אחר בונה ירושלים ויש מפרשים שהוא הדין לכל סיום ברכה כעין בונה ירושלים וזה דעת הר"ף לג: והרמב"ם בהלכות ברכות פרק א' - טז' ועוד ראשונים. וכתב שם הרא"ש שבעל הלכות גדולות ברכות פרק ז' מפרש הטעם שבדאי על הפירות ועל המצות אם עונה אמן אחר ברכתו הרי זה דרך בורות שכן דרך בורים שמפסיקים אחרי הברכה ואז טועמים אבל בסוף ברכה הרי זה משובח.

בבית יוסף הביא את מה שכתב ר' לוי ה' חביב ז"ל - לא קשיא כאן בבונה ירושלים כאן בשאר ברכות פירש רש"י שלא דווקא אחר בונה ירושלים אלא אחר סיום ברכות וכן כתבו התוספות ושאר מפרשים. בכל זאת כתבו בעלי התוספות והמרדכי סימן קסב' שלא נהגו לענות אמן כי אם אחר בונה ירושלים. אמנם הרמב"ם תפס סברת הפוסקים שלא דווקא אחר בונה ירושלים אלא הוא הדין בשאר ברכות אבל צריך שיהא דומה לבונה ירושלים שהם יותר מברכה אחת.

נמצא כי קיימות שלש דעות בעניין זה:

- ☒ המרדכי - עניית אמן אחר עצמו רק בסוף ברכת בונה ירושלים.
- ☒ הרמב"ם - עניית אמן אחר עצמו לא רק בבונה ירושלים, אלא בכל הדומה לברכה זו, כלומר בסוף ברכות הסמוכות זו לזו - כגון בסוף ברכת שים שלום.
- ☒ רש"י - עניית אמן אחר עצמו לא רק בבונה ירושלים, אלא בכל ברכה מסיימת - כגון ברכה אחרונה אחר אכילה כמובורא נפשות. מנהגו (מנהג הספרדים) הוא בעקרון כדעת הרמב"ם שעניית אמן אחר עצמו לא רק בבונה ירושלים, אלא בכל הדומה לה, כלומר בסוף ברכות הסמוכות זו לזו. אולם אנו עונים אמן אחר ישתבח ואחר יהללך שבסוף ההלל, בהתבסס על סברת הרא"ש שאם בין הברכה הראשונה (בברוך שאמר) לברכה האחרונה (בישתבח) אסור להפסיק הרי זה כשני ברכות סמוכות ועונה אמן אחרי ברכת עצמו. הברכה היוצאת דופן לעניין זה היא ברכת גאל ישראל בשחרית שאין עונים אמן וזאת על פי הזהרה.

פרטי הלכות

- א. אין עונה אמן אחר ברכתיו, אלא אחר שתי ברכות או יותר שהם סוף ברכות. (מרן בשו"ע) כגון אחר ברכת שומר עמו ישראל לעד או אחר "הפורס סוכת..." בשבת שהם גמר ברכות ק"ש ואחר ברכת בונה ירושלים שהוא גמר שלש ברכות ראשונות שהם מן התורה. (משנה ברורה)
- ב. אין עונים אמן אחר ברכת עצמו אחר ברכות ראשונות של ערבית ושחרית, מפני שאף שהם שתי ברכות הרי אינם בסוף העניין ואמן לא שייך אלא בגמר וסילוק העניין. (משנה ברורה)
- ג. נהגו לענות אמן אחר יהללך ואחר ישתבח. (מרן בשו"ע) ואף שאין עונים אמן אחר עצמו אלא דווקא אחר שתי ברכות סמוכות, אלו נקראות סמוכות, מפני שיהללך סמוכה לברכה שלפני הלל וישתבח סמוכה לברוך שאמר, שהרי אסור להפסיק ולהשיח בין ברוך שאמר לישתבח ובין ברכה שלפני הלל לברכת יהללך.
- ד. יש אומרים שאין עונים אמן אלא רק אחר ברכת בונה ירושלים בברכת המזון, כן המנהג פשוט במדינות אלו (מדינות אשכנז) ואין לשנות ובמקומות שנהגו לענות אמן אחר יהללך וישתבח, יענה גם כן אחר ברכת שומר עמו ישראל לעד. (הרמ"א בהגה).
- ה. בסיום הברכות שאחרי הפטרה, יש לענות אמן אחר הברכה (ילקוט יוסף)

אמרי בינה - מאמרי זוז"ל בשבזו המידות הטובות

ואמר: מי שיתן מתנה גדולה למי ששואל המתנה הוא חצי נדיב. אבל הנדיב השלם הוא, אשר נותן תדיר מעט מעט או רב קודם שישאלו ממנו. ועוד אמרו חכמים, זכרונם לברכה: מידה הנדיבות תלויה בהרגל, כי אינו נקרא נדיב עד שיהא רגיל בכל עת ובכל שעה להתנדב כפי יכלתו. כי אדם שנותן למי שראוי ליתן אלף זהובים בפעם אחת אינו נדיב כמי שנתן אלף זהובים באלף פעמים, כל זהוב וזהוב במקום הראוי, כי אותו שנתן אלף זהובים בפעם אחת, נתעוררה דעתו [התעוררות גדולה] להתנדב ואחר כך פסקה ממנו. וגם לענין השכר אינו דומה מי שפודה שבוי אחד במאה דינרים, [או עשה צדקה לעני במאה דינרים] שהוא די מחסורו, כמי שפדה עשרה שבויים, או השלים חסרון עשרה עניים, כל אחד בעשרה דינרים. ועל זה אמרו חכמים (אבות פ"ג מט"ו): הכל לפי "רוב" המעשה, ולא אמרו: לפי "גודל" המעשה. (עפ"י אורחות צדיקים - שער הנדיבות)